

Abdullah İNCE (*)

ELLİ VE ÜZERİ YAŞ GRUBUNDAKİ ÜNİVERSİTE MEZUNLARINDA DİNİ HAYAT

Öz

Bu çalışmada elli ve üzeri yaş grubundaki üniversite mezunlarının dini yönelimlerini ortaya koymaya çalıştık. Bu çerçevede öncelikle yaşlanma, yaşlılık kavramlarını kısaca ele aldık. Yaşlanma döneminde din ve dindarlık üzerinde durduk. Örneklem grubumuz Sakarya İli merkez ilçelerinde ikamet eden elli ve üzeri yaş grubundaki üniversite mezunlarıdır. Uygulamalı araştırmamızın bulgularına göre örneklem grubumuzun demografik bilgilerini, yaşlanma dönemine ilişkin bazı düşünce ve algılarını, dini bilgilenme ve müracaat yerlerini ortaya koymayı amaçladık. Örneklem grubumuzun dini yönelimini tespit ederken dinle ilgili düşüncelerini, dinin toplumdaki yeri konusundaki düşüncelerini tespit etmeyi amaçladık. Bireysel hayatlarında dinin yerini tespit etmek amacıyla ibadetlerle ilgili düşünce ve davranışlarını, dini yasaklarla ilgili düşünce ve davranışlarını tespit etmeye çalıştık. Son olarak dini sorumluluk duyma ve yaratıcıya sığınma davranışlarını ortaya koymaya çalıştık.

anahtar kelimeler

Yaşlanma, Yaşlılık, Din, Dindarlık, Sakarya

abstract

Religious Life on Fifty and Above age Group Collegers

In this study we tried to introduce religious tendencies of fifty and above age group collegers. In this frame we examined the term of aging primarily. We insisted religion and religiousness and religion in the period of aging. Our sample group is fifty and above age group of collegers live settled in center counties of Sakarya city. We intended to improve demographic datas of sample group, some of their thoughts and perceptions on aging period and their religious enlightenment and references in according to our practical research's findings. When we fix religious tendency of our sample group we also intended to fix group's thoughts about the place of religion in society. We tried to establish their thoughts and behaviours on religious prohibitions and religious practices with the aim of fix the place of religion in their individual lives. Finally we tried to explain their behaviours about religious responsibility and turn to Creator.

keywords

Aging, Aging Old, Religion, Religiosity, Sakarya

1. Problem ve Yöntem

Yaşlanma gerek ferdi, gerek toplumsal açıdan yüzleşeceğimiz bir olgudur. Yaşlanma ve din olgusu bir arada var olabildiğine ve birbirini etkileyeceğine göre, birbirine etkileri bağlamında ele alınmalıdır. Bu çalışma yaşlanma döneminde dini hayatın genel özelliklerini üniversite mezunu bireyler bağlamında ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Ortaya çıkan sonuçlar yaşlanma döneminde dindarlığın daha doğru ele alınmasına katkı sağlayacaktır. Özellikle örneklemi-miz bağlamında bu dönemde geliştirildiği varsayılan dindarlığın nasıl şekillendiğini görebilmeyi amaçlıyoruz.

Çalışmamızın sonuçları artık dünyada önemli bir olgu olan 'dünya nüfusunun yaşlanması' sorununun çözümüne yönelik önerilerin daha geniş bir perspektiften ele alınmasına da katkı sağlayacaktır. Toplumsal hayatın önemli yönlerinden biri de dini hayat, dindarlık algıları ve bu çerçevede geliştirilen hayat biçimidir. Bu nokta yeteri kadar anlaşıp, değerlendirilmeden yaşlanma olgusuna sağlıklı bir çözüm sunmak mümkün değildir.

Toplumsal kurumlarımızın oluşmasında, kültürümüzün şekillenmesinde, toplumsal tercihlerimizin şekillenmesinde, din tartışmasız bir yere sahiptir. Toplumu daha iyi tanımak, onun değerlerini oluşturan süreçlerin daha doğru tanınmasına, daha iyi anlaşılmasına bağlıdır.

Din farklı yönleri bulunan, çok boyutlu bir sosyal gerçekliktir. Sosyal olaylar, yapıları gereği tek nedenli açıklamalarla izahı mümkün olmayan şeylerdir.

Biz de konumuzu ele alırken tek bir kuram ve yaklaşımdan hareket etmenin, konuyu yeterince aydınlamayacağını kabul ettik. En azından farklı kuram ve yaklaşımlardan istifade etmek, konumuzu daha anlaşılabilir kılacaktır.

Toplumsal sistemin bir parçası olan dini hayatı açıklarken, sosyal olguların birbiriyle ilişkisi bağlamında, işlevselcilik başvurduğumuz kuramsal bir çerçeve oldu. Toplumsal gerçekliği olduğu gibi ve aktörlerin onu tanımladığı şekilde ele alabilmek için etnometodolojinin bakış açısından faydalandık.

Kullandığımız veri elde etme teknikleri, bu bakış açısına uygun olarak, nitel ve nitel yaklaşımı yansıtacak şekilde anket ve görüşme oldu. Anket tekniği fotoğrafın bütününe görme açısından önemliydi. Özellikle belirli bir yaştan üzerindeki kişilerle yapılacak bilimsel çalışmalarda, görüşmenin ankete göre bazı avantajları olduğunu fark ettik. Böylece hedef kitemizin dini anlayışını, dindarlık düzeyini ve bunun diğer değişkenlerle ilişkisini daha ayrıntılı ortaya koymayı hedefledik. Şüphesiz her iki tekniği bir arada kullanmanın çalışmamız açısından avantajları olabileceği gibi, dezavantajları da olabilir. Bunları en aza indirmek için araştırma sürecinde gereken hassasiyeti göstermeye özen gösterdik.

Bu çalışma kapsamına giren bireyler, Sakarya İli, Merkez ilçeleri olan Adapazarı, Erenler, Serdivan ve Arifiye ilçelerinde ikamet etmektedir. Çalışmamızın verileri 2011 yılı Haziran-Aralık döneminde, örneklem grubumuza dâhil olan 248 kişiye anket uygulanarak toplanmış, bunlardan 210 adet anket değerlendirilmeye alınmıştır. Bu veriler S.P.S.S. programı aracılığıyla değerlendirilmiştir. Ayrıca 30 kişi ile de görüşme yapılmıştır. Çalışmamız kapsamındaki uygulamalı araştırmanın verilerine geçmeden önce genel olarak sosyolojide yaşlanma konusu, yaşlanma döneminde din ve dindarlık konusuna değineceğiz. Örneklem grubumuzun demografik bilgilerinden sonra dini yönelimlerini ortaya koyacağız. Konu ile ilgili literatürü tarayarak yaşlanma döneminde bireylerin dini yönelimini tespit etmek amacıyla yapılmış çalışmalardan araştırma amacımıza uygun olarak istifade ettik (Bkz. Onay, 2002; Onay, 2004). Uygulamalı araştırmanın bulgularından sonra çalışmamız sonuç ve değerlendirme kısmıyla son bulacaktır.

2. Kavramsal Tartışma

2.1. Sosyolojik Açıdan Yaşlanma

Gerontoloji yaşlanma ve yaşlılığı bütün yönleriyle inceler. 1960'lara kadar akademik bir disiplin olarak var olmakla birlikte, asıl günümüzde hızla gelişmektedir. Psikoloji, biyoloji, sosyoloji ve kent planlamasıyla yakından ilişkilidir. Gerontoloji yaşlanmaya bağlı olarak ortaya çıkan değişim süreçlerinin yarattığı ekonomik, psikolojik, toplumsal ve sosyal sorunlarla da bağlantılıdır. Geriatri ise yaşlıların sağlık sorunlarını açıklamaya ve tedavi etmeye yönelik etkinliklerini içerir.

Sosyolojik açıdan yaşlılık; toplumun kişiden geçmiş yıllardaki rollerini terk etmesini beklediği, artık bazı şeyleri yakıştıramadığı, bir anlamda rolsüzlük rolünü verdiği dönemdir (Lehr; 1994: 244). Emeklilikle birlikte iş yaşamından ayrılmak, bu dönemde günlük yaşamın ritmini değiştiren önemli bir unsurdur. Bu durum yaşlılarda yeniden sosyalleşme ödevini birlikte getirir. Yetişkinliğe ulaşmış evlatların evden ayrılışıyla, eşin vefatıyla ortaya çıkan kayıp ve ayrılık hisleri bu dönemde yoğun olarak yaşanır. Bu yıllara kadar etrafına yardım etme rolündeki fert artık yardım alan duruma geçebilir. Emeklilikle birlikte gelirdeki azalma, bozulmaya başlayan sağlık, rollerin yitimi ve diğer sebeplerle sınırlanan özgürlük, bu dönem insanının karşılaşılabileceği önemli sorunlardır (Lehr, 1994: 245, 259; Onur; 2000: 351, 352).

Orta yetişkinlik döneminde bireylerin hayatında üretkenlik, yaratıcılık, neslini devam ettirme, nesne ve fikir üretimi gibi hususlar öne çıkar. Kişi kendini topluma faydalı olmak ve vazifesini yapmakla yükümlü hisseder. Bu dönemdeki gelişimsel ödevleri tamamlamak ve döneminin karakteristik özelliklerini kazanmak kişinin ileri yetişkinlik- yaşlılık dönemindeki hayatı için belirleyici rol oynar. Örneğin çevresine, çocuklarına faydasız ve kayıtsız kişiler giderek yalnızlaşır. Üretkenlikten ve topluma faydalı olmaktan uzak duran kişiler yalnızlaşma ve aşırı bireyselleşmeyle yüz yüze gelir (Selçuk; 1999: 57, 58).

Orta yetişkinlik döneminde fiziki ve psikolojik yapıda değişiklikler, organlarda fonksiyon azalması, zihinsel güçlerde azalma görülebilir. Genellikle kişilerin topluma üst düzeyde katkıda bulundukları dönem, bu yaşlara denk gelir. Bu dönemde, yavaş yavaş eskiye özlem başlar. Artık zamana bakış değişmiştir. Kırk yaşına varıncaya kadar yaşanan yıllarla hesaplanan hayat, geriye kalan yıllarla ölçülmeye başlanır. Çocukların evden ayrılmalarıyla bir yandan mutsuzluk, diğer yandan sorumluluğun kalkmasıyla buruk bir özgürlük hissi görülebilir. Yaşlanan anne babaya bakma görevi de bu dönemde ortaya çıkabilecek bir zorunluluk olabilir. Sonuç olarak orta yaş dönemi de diyebileceğimiz bu dönem, hem hayatı daha iyi anlama, hem de o güne kadarki öncelikleri gözden geçirme şansı verir (Armaner, 1980: 131; Köylü; 2004: 63–73).

Yaşlılıkla ilgili çalışmalarda yaşlılık sınırı 60 ya da 65 olarak ele alınır. Yaşlanma dönemi bir süreci ifade ettiğinden, ileri yetişkinlik dönemi ve yaşlılık dönemi bir arada düşünülerek, yaşlanma ile ilgili çalışmalarda alt sınır 50–55 yaş olarak ele alınabilir. Bu yaşlardan itibaren toplumun bireylerden beklediği roller değişir, çocuk yetiştirmek, onları hayata hazırlamak gibi görevler artık son bulur. Bunun yerini, yaşlılık dönemine ait beklenti, hazırlık ve uyum problemi alır.

2.2. Yaşlanma Döneminde Din

Dinler yetişkinliği daha çok olgunluk, hukuki ve dini anlamda sorumluluk sahibi olmak, buna bağlı olarak Allah'la ve diğer insanlarla ilişkileri açısından

ele alır. Yetişkinlik döneminde önceki döneme ait dinî inançlar önemli ölçüde devam etse de, bireyler kendi anne babalarının dinî yaşayışlarından farklı bir anlayış geliştirebilir (Köylü; 2004: 49–51, 152).

Artık hayatının sonbaharını yaşayan yaşlı, din sayesinde ölümü ve varoluşu daha iyi anlayabilir, geçmişiyile ilgili muhasebe yapar, geçmişteki hatalarını onarma gayreti içinde olur. Bu yönüyle yaklaşıldığında, geçmişinde dinle ilgili belirli bir alt yapısı olan kişiler, bu dönemde dine dönme ve bağışlatıcı davranışlar içine girme eğilimi gösterebilir. Yaşlının sahip olduğu dindarlık, içinde bulunduğu dönemde zirveye ulaşır. Bu dindarlık, örneğin bir ergenin sahip olduğu dindarlıkta olduğu gibi, heyecanlı, telaşlı, şüpheli bir dindarlık değil, daha ağırbaşlı, teslimiyetçi, kaderci ve tevekküle dayalı bir özellik taşır (Hökelekli; 1998, 287). Ancak yaşlılıkta kesin bir şekilde dine yönelme konusu, genel kabul görmemektedir. Öyle anlaşıyor ki, bu konuda geçmişte edinilmiş bilgi, tecrübe ve alışkanlıklar önemli olmaktadır. Yaşlılıkta, kendiliğinden yaşa bağlı bir dindarlığın ortaya çıkması yerine, hayatın zevklerinin büyük ölçüde sona erdiği bu dönemde, yaşlıların ölüm gerçeğinin varlığını hissederek dini değerlere kolaylıkla bağlanabilme potansiyeline sahip olduğunu kabul etmek daha açıklayıcı görünmektedir (Hökelekli, 1998: 288).

Yaşlanma döneminde din, yaşlılarda ortaya çıkabilecek çeşitli uyum problemlerini çözmeye katkı sağlayabilir. Artık hayatın geride kalan yıllarla ölçüldüğü bu dönemde, eski ilgi ve tatmin konuları yer değiştirebilir (Özbaydar, 1970: 40). Kaybolan ilgi ve tatmin yerini dini konulara bırakır ve dini daha derinden yaşama isteği doğabilir. Buna bağlı olarak sıradan bir dini hayat yaşamak yerine, tasavvufi- mistik hayat isteği doğabilir. Böylelikle birçok kişi bu dönemde sıradan bir dini hayat yerine, daha içten bir dini hayata yönelir. Esasen dindar olan şahıs, daha sürekli ve kuvvetli bir dindarlığa dahil olur (Hökelekli, 1998: 284–286). İlgili çalışmalar incelendiğinde orta ve ileri yetişkinlikte dindarlığın arttığı görülmektedir (Bak. Köktaş, 1993; Mehmedoğlu, 2004). Ancak bu dönemde dini reddetme eğilimi de görülebilir. Yıllardan beri devam eden dini hayat kişide bir tatminsizlik doğurabilir. Yaşadığı hayatla dini anlayışı arasındaki tutarsızlık, buna ilave olarak yaklaşmakta olan sonunu görmeye bağlı oluşabilecek korku kişide bir tepki doğurabilir. Bu da kişide dini reddetme eğimini besleyebilir (Peker, 2000: 175).

Sosyalleşme sürecinde yaşlılar sahip oldukları davranış kalıplarını hemen bırakmak istemez. Çünkü onlar eskiden alışık oldukları iç ve dış yapıları devam ettirmeye çalışırlar (Lehr; 1994, 67). Bu durum toplumsal ilişkilerde uyumsuzluk problemini doğurabilir. Toplumsal hayatın düzgün işlemesi için kararlı kişilik türlerine ihtiyaç vardır. Bunun sağlanabilmesi için uzun vadeli amaçlar, başkalarının ihtiyaçlarına da yeterli düzeyde karşılık veren kişilik yapıları gerekir (Argyle ve Hallahmi, 2004: 269–270). Dinler toplumlara uzun vadeli amaçlar sunarak,

toplum kesimlerinde, bu arada yaşlılarda, kararlı kişilik yapılarının oluşmasına etki ederek doğabilecek uyumsuzluk problemine bir çözüm sunabilir. Konuyla ilgili çalışmalar, ağırlıklı olarak toplumun değer yargılarına uyum sağlamayla dini hayat arasında paralel bir ilişkiyi öne çıkarırlar (Yapıcı, 2007: 62).

Wink ve Dillon'un çalışmasına göre, 50 yaş ve üzerinde olan kişiler dinin hayatlarına anlam kattığını, dindarlıkla alkol alımı arasında negatif bir ilişkinin olduğunu, kendini iyi hissetme ile dindarlık arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu belirtmişlerdir. Din onların karşılaştıkları yeni durumlara uyum sağlamasında pozitif etkiye sahiptir (Wink ve Dillon, 2001: 81, 87, 98).

Yaşlanma dönemi ile birlikte ortaya çıkabilecek yalnızlık duygusuna karşı din yaşlıların toplumsal hayata katılmasına katkıda bulunabilecek ve hala toplumda bir yeri olduğunu düşündürecek potansiyele ve ilkelere sahiptir. Cemaatle namaz, akşam bütün ailenin birlikte iftar açması bunun karakteristik bir ifadesidir.

Ölüm korkusu genellikle yaşlılarla ilişkili tartışılmakta ve yaşlılardan ölüm konusunda bilgece sözler beklenmektedir. Lehr, insanın yaşlandıkça ölüm korkusunun artmayacağını ve yaşlanan insanların dindarlaşacağı görüşünün doğru olmadığını ileri sürmektedir. Ancak yine kendisi yaşlanma sürecinin bireyler arasında farklılık göstereceğini belirtmektedir (Lehr, 1994: 28, 37). Dindar yaşlıların ölümden korkmayacağını söyleme imkânına sahip değiliz. Ancak din yaşlının ölümü kabullenmesine yardım edebilir. Dindar bir yaşlı ölüm anında yalnız olmadığını, ölümün bir son olmadığını bilerek ölür. Böylelikle ölüm ona daha kolay gelir (Koeing, 1994, 446). Çünkü yaşlılık döneminde dindarlık, kişilerin ölüm korkularını yenmelerine yardımcı olacak stratejiler geliştirmesine yardımcı olur (Dillon, 2003: 183).

Yaşlılarda ölüm korkusu ve dindarlaşma eğilimleri için bir genellemeden kaçınmak gerekmektedir. İstatistikler yaşlıların sadece % 30'unun ölüm korkusu duyduğunu göstermektedir (Onur, 2000: 394, 403). Hökelekli'nin bir çalışmasına göre, ölümü ara sıra da olsa düşündüğünü belirtenlerin oranı %51,8 iken, sık sık düşündüğünü belirtenlerin oranı %31,8 dir (Hökelekli, 1992: 61). Her yaşta değişik etkilere bağlı olarak görülebilecek ölüm kaygısının, empirik araştırmaların sonuçlarına göre ergenlik ve ilk yetişkinlik çağında zirveye çıktığı, daha sonra azaldığı, orta yaşlarda tekrar yükseldiği ve ileri yaşlılık dönemine doğru tekrar düştüğü belirtilmiştir. Yaşlılar genel olarak ölümü kabullenir ve kaçınılmaz olarak görürler. Fakat değişen hayatla birlikte günümüzde yaşlanma ile ölüm arasındaki yakın bağ unutulmuş, yaşlandığını kabullenen ancak öleceğini kabul etmek istemeyen insanların sayısı artmıştır. Bunda yaşlının toplumdan soyutlanması sonucu yaşadığı yalnızlık hissinin, yaşadığı anlam yokuşu hissinin etkisi olabilir (Hökelekli, 2008: 31, 33).

2.3. Yaşlanma ve Dindarlık

Dini duygular hayatın acı ve ızdıraplarını hafifleten bir unsur olabilir. Dini pratikler kişide pozitif duyguların oluşmasında uyarıcı etki yaparak, insanın inancı sayesinde sağlam ve güçlü bir maneviyata sahip olmasını sağlar (Koeing, 1994: 320), insanın rahatlamasına, nesiller arasındaki uyuma ve başa çıkmaya katkıda bulunur (Pargament, 1997: 196, 436). Karşılaştığı sıkıntılarla mücadele edebilme azmini güçlü tutar. Bu çerçevede dinlerin telkin ettiği ölüm düşüncesini canlı tutma duygusu, insandaki hayatın belirsizliğini ortadan kaldırabilir (Wink ve Dillon, 2001: 98). Hatta ölümü hayatın gayesi olarak bile görebilecek olan insan, bir gün öleceği gerçeğini şuurunun bir köşesinde canlı tutarak, zevk ve metanetle yaşamının yollarını araştırır. Onlara göre ölümün öncesi ve sonrası aslında birbirini tamamlayan parçalardır. Böylelikle onlar kendilerini sonu olmayan bir geleceğin yolcusu olarak görebilir (Karaca, 2000: 267–268).

Yaşlanma döneminde, özellikle 60'ından sonra dini ilginin arttığı çeşitli verilerle desteklenerek ileri sürülmektedir. Yaş ilerledikçe ahiret inancı artmakta 90 yaş ve üzeri gruplarda ahirete olan inanç %100 lere ulaşmaktadır. Yine bu yaşlarda bireysel ibadetlerde artışlar gözlenmiştir (Argyle ve Hallahmi, 2004: 264–265). Konuyla ilgili verilerdeki farklılıklar, konunun karmaşık bir yapıda olduğunu göstermektedir. Özbaydar tarafından yapılan bir çalışmada, yaşlıların önemli bir kısmının ibadet etmedikleri ve dini meselelerle ilgilenmedikleri tespit edilmiştir (Özbaydar, 1970). Köktaş tarafından İzmir örneğinde yapılan bir çalışmada, dindarlığın en yoğun olduğu grup 51–60 yaş grubudur. Hiç namaz kılmayanların oranı bu yaş grubunda % 10,4 e düşmektedir. Toplam örneklem içerisinde namaz kılmayanların oranının %23,5 olduğu düşünülürse, bu yaş grubundaki yükseliş daha iyi anlaşılır (Köktaş, 1993: 107, 110). Taplamacıoğlu'nun çalışmasında ideal grup olarak gösterilen “dini bütün”ün oranı 50 ve üzeri yaş grubunda %69,5'tir. Hasan Dam tarafından yapılan çalışmada, namaz kılama oranı örneklem grubunun genelinde % 50,7 iken, 60 ve yukarı yaş grubunda bu oran %80'e çıkmaktadır (Dam, 2002: 95). Akyüz tarafından yapılan çalışmada da beş vakit namazını düzenli olarak kılanların oranı 50 yaş ve üzeri grupta %68,6'ya yükselmektedir (Akyüz, 2007: 125).

Dini hayata özlem duyan, ama çalışma şartları gereği buna imkân bulamayan kişiler emekli olduktan sonra dine yönelebilir. Örneğin ülkemizde hacca gidenlerin yaş ortalamasının yüksek olmasında, emekliliği bekleme geleneği önemsenemeyecek bir konudur. Bunun sebeplerinden biri emeklilik ikramiyesini bir imkân olarak değerlendirmek olabilir. Bayyığit tarafından yapılan bir çalışmada, hacca gidenlere hangi mali kaynakla gittikleri sorulmuştur. Verilen cevapların %7,93'ü emeklilik ikramiyemle şeklindedir (Bayyığit, 1998: 88–113). Ancak çalışmanın 1992 yılında yapıldığını ve aradan geçen 20 yıl içerisinde ülkemizdeki sosyo-kültürel ve ekonomik değişime bağlı olarak profilin değişebilme ihtimalini göz önünde tutmak gerekir.

Yaşlılıkta dini hayata karşı isteyerek veya istemeyerek bir temayül söz konusudur. Ancak bütünüyle yaşlıların dindarlaştığı tezi, daha derin ve kapsamlı çalışmalara ihtiyaç duymaktadır. Bu dönemdeki dindarlıkta, kişilerin geçmişte aldıkları dini eğitim, içinde yaşadıkları çevre, sahip oldukları imkânlar, genel eğitim durumları gibi unsurlar etkili olabilir.

3. Bulgular Ve Yorum

3.1. Örneklem Grubumuzun Genel Özellikleri

Cinsiyete Göre Dağılım

Cinsiyet	Sayı	%
Kadın	37	17,6
Erkek	173	82,4
Toplam	210	100,0

Örneklem grubumuzu oluşturan kişiler Üniversite mezunu 50 ve üzeri yaş grubudur. TÜİK'in verdiği bilgilere göre, bu gruba girenlerin Sakarya ile merkez ilçeleri olan Adapazarı, Erenler, Serdivan ve Arifiye ilçe merkezlerindeki oranları %78 erkek, %22 kadındır (TÜİK, 2011, <http://www.tuik.gov.tr>). Bizim çalışmamızda bu oranlar TÜİK'in istatistiklerine yakın bir şekilde %82,4 erkek, %17,6 kadındır.

Yaş Gruplarına Göre Dağılım

Yaş Dağılımları	Sayı	%
50-59	79	37,6
60-64	61	29,0
65-69	37	17,7
70-74	15	7,1
75-79	10	4,8
80+	8	3,8
Toplam	210	100,0

Çalışmamızın hedef kitlesi olan elli ve üzeri yaş grubundaki üniversite mezunları kendi içinde 6 kategoriye ayrılmış, 50-59 yaş grubu tek bir grup olarak değerlendirilmiş diğer gruplar kendi içinde 5 yıl olarak bölümlenmiş, 80+ yaş grubu ise tek bir grup olarak alınmıştır. Çalışmamız bütünüyle yaşlılık çalışması olmadığı için yaşlanma sürecini, ilgili çalışmalarda ele alındığı gibi, yaşlılığın başlangıcı olarak kabul edilen 60 ya da 65 yaş olarak almadık. Ancak yaşlanma bilimsel açıdan bir süreci ifade ettiğinden, bu süreci daha doğru ortaya koya-

bilmek için yaşlılık döneminin öncesi ile birlikte ele almamız gerekliydi. 50 yaşı sınır olarak kabul etme sebebimiz ise fizyolojik ve toplumsal açıdan yaşlılık dönemine ilişkin rollerin bu yıllardan itibaren daha net ortaya çıkmaya başlamasıdır. Bu yıllardan itibaren kişide bir takım fiziki değişiklikler görülür. Evlenen çocukların evden ayrılması, torun sahibi olma bu yıllar civarında olur. Ülkemizde halen devam eden sosyal güvenlik uygulamaları bundan sonrası için 50 yaşında emekli olmaya imkân vermese de, daha önceki sosyal güvenlik yasalarına tabi olan kişilerden erken emekli olanlar bulunabilmektedir. Emeklilik toplumsal açıdan yaşlılığa atılan bir adım olarak görülebilir. Zira insanlar emekli olarak, eğer çalışmaya devam etmeyecekse, rolsüzlük rollerine doğru adım atmaktadırlar. Dolayısıyla yaşlanma sürecine girmektedirler.

Medeni Duruma Göre Dağılım

Medeni durum	Sayı	%
Evli	194	92,4
Bekâr	9	4,3
Boşanmış	3	1,4
Dul	4	1,9
Toplam	210	100,0

Örneklem grubumuza giren kişilerden 16 kişisi ya hiç evlenmemiş, ya eşi vefat etmiş ya da boşanmış dolayısıyla yalnız yaşamaktadır. Ancak kendini bekâr olarak tanımlayanlardan bazılarının boşanmış veya dul kategorisinde olabileceğini düşünüyoruz. İkili görüşmelerimizde gözlemlediğimiz kadarıyla özellikle ileri yaşta boşanmış olanlarda çeşitli toplumsal kabuller sebebiyle bunu gizleme eğilimi hissettik. Dul ve boşanmış kategorisindeki olan bazı katılımcılarımızın kendini bekâr kategorisinde değerlendirdiğini de gördük.

Çocuk Sayısına Göre Dağılım

Çocuk Sayısı	Sayı	%
1	21	10,0
2	74	35,2
3	63	30,0
4 ve üstü	39	18,6
Toplam	197	93,8
Cevapsız	13	6,2
Toplam	210	100,0

Bu soruya verilen cevaplarda ağırlıklı çocuk sayısının 2 ve 3 olduğu gözlenmektedir. Eğitimli kesimden oluşan örneklem grubumuzdaki kişilerin fazla

çocuk sahibi olma eğiliminde olmadığı görülmektedir. Eğitim düzeyinin yüksek olması çocuk sahibi olma konusundaki tutumlara etkili olmuş olabilir. Diğer taraftan çalışma hayatının beraberinde getirdiği bir takım zorunluluklar da çocuk sahibi olma ve çocuk sayısı konusundaki tercihe etki etmiş olabilir.

Bir önceki soruda evli olmadığını beyan eden 16 kişi iken bu soruya cevap vermeyen kişi sayısı 13 tür. Bu soruyu cevapsız bırakanlarla evli olmadığını beyan edenlerin sayısı birbirine yakın görünmektedir.

Eğitim Durumuna Göre Dağılım

Eğitim	Sayı	%
Üniversite	179	85,2
Lisansüstü	31	14,8
Toplam	210	100,0

Bu soruya verilen cevaplara göre katılımcılarımızın %14,8 i üniversite eğitime ilave olarak lisansüstü eğitim de yapmışlardır.

Kendini Hissettiği Sosyo-Ekonomik Duruma Göre Dağılım

Sosyo-Ekonomik düzey	Sayı	%
Üst- zengin	5	2,4
Ortanın Üstü	58	27,6
Orta	132	62,9
Ortanın altı	8	3,8
Alt- fakir	7	3,3
Toplam	210	100,0

Aylık Gelire Göre Dağılım

Aylık gelir	Sayı	%
0-999	7	3,3
1000-1999	86	41,0
2000-2999	64	30,5
3000-3999	26	12,4
4000 ve üstü	27	12,9
Toplam	210	100,0

Katılımcılarımızın %62,9 u kendisini ekonomik ve sosyal olarak ortada görmektedirler. %27,6 sı ise kendisini ortanın üstü olarak görmektedirler. Ancak aylık gelire ilgili beyanlar incelendiğinde durum biraz farklılaşmaktadır. Örnek-

lem grubumuz %41 oranında aylık gelirini 1000 ile 1999 TL olarak beyan etmişlerdir. %30,5 ise aylık gelirini 2000 ile 1999 TL olarak beyan etmiştir. Her iki soru bir arada değerlendirildiğinde gelir beyanı ile sosyo-ekonomik algı arasında fazlaca bir uyumsuzluk görülmemektedir. Aylık gelirini 3000 TL ve üzeri olarak beyan edenlerin oranı %25 civarındadır. Bu rakam kendini sosyo-ekonomik açıdan ortanın üstü olarak tanımlayanların oranına yakındır.

Bu iki soru bağlamında dikkatimizi çeken bir diğer husus toplumsal olarak insanların, geliri ne olursa olsun, kendini ortada görme eğiliminde olduklarıdır. Ayrıca ikili görüşmelerimizde ve gözlemlerimizde avukat, doktor vb. serbest meslek grupların gelir beyanı konusunda gerçek rakamları beyan etmede isteksiz olduklarını gözledik. Dolayısıyla sosyo-ekonomik algıya sadece gelir durumu etki etmediğinden, katılımcılarımızın sosyo-ekonomik algıları bir tarafa bırakılırsa, aylık gelirle ilgili rakamların bir miktar daha yukarıda olacağı varsayılabilir.

Kendini Tanımlamaya Göre Dağılım

Tanım	Sayı	%
Müslüman	86	41,0
Müslüman Türk	75	35,7
Milliyetçi Muhafazakâr	9	4,3
Türk	7	3,3
Müslüman Laik	15	7,1
Laik	3	1,4
Muhafazakâr	4	1,9
Diğer	11	5,2
Toplam	210	100,0

Bu soruya verilen cevaplara bakıldığında katılımcılarımızın kimlik tanımında dinin en önemli unsur olduğu görülmektedir. Zira verilen cevaplara göre %41 oranında katılımcı “Müslüman” tanımını kendisi için yeterli görmektedir. İkinci sırada “Müslüman-Türk” cevabı verilmiştir. Bunun yanında “Milliyetçi-Muhafazakar”, “Müslüman-Laik”, “Muhafazakar” tanımları da bir şekilde içinde dinsel çağrıştıran tanımlardır. Yaptığımız görüşmeler esnasında kendini “Muhafazakar” olarak niteleyenlerin muhafazakarlığı geleneklerine ve toplumsal değerlerine bağlılığın yanında, kavramı dini bir çağrışımla ele aldıklarını gördük. “Türk” olarak tanımlamak ise ilk bakışta kelime anlamı itibarıyla salt dinsel bir içeriği çağrıştırmasa da sosyal ve kültürel açıdan, Türk toplumundaki algısı dinsel içerikten bağımsız değildir. Hatta kendini “Türk” olarak tanımlamak, ayrıca Müslüman olduğunu vurgulamaya ihtiyaç bırakmayacak kadar açık bir tanım olarak algılanmaktadır. Bu soruya verilen cevaplarda bizim için sıra dışı sayılabilecek bir husus diğer şikkına verilen cevaplardır. Bu cevaplar içerisinde

“Müslüman-Laik-Milliyetçi”, “Müslüman-Milliyetçi-Komünist” şeklinde cevapların verildiğini gördük. Ayrıca Müslüman-Laik şikkını işaretleyen önemli sayıda kişinin olması bize ilginç geldi. Zira kamuoyunda tartışılma biçiminin aksine Türkiye’de toplumun kendini Müslüman olarak tanımlayan azımsanmayacak bir kesimi, düşünce dünyasında Müslümanlık ile Laikliği birleştirmiş görünüyor. Zannedildiği gibi ikisi arasında çatışma kaçınılmaz değil. Katılımcılarımız içinde 63 yaşında bir katılımcı kendini Şaman-Ateist olarak, 68 yaşında bir katılımcı da ateist olarak tanımlamıştır.

Aktif Olarak Çalışmaya Göre Dağılım

Çalışma durumu	Sayı	%
Evet	140	66,7
Hayır	70	33,3
Toplam	210	100,0

Bu soruya verilen cevaplarda ilerlemiş yaşına rağmen, önemli sayıda kişinin halen aktif olarak çalıştığı görülmektedir. Ancak özellikle yaşı ilerlemiş olanların işi bir meşgale olarak gördüğünü fark ettik. Yaşlılık dönemi ile ilgili çalışmalarda da belirtildiği gibi, emeklilikle birlikte iş ortamından uzaklaşan birey çeşitli toplumsal rollerini terk etmek zorunda kalmakta, eski hareketli sosyal ortamından kopmakta, böylece kendini atıl hissedebilmekte, varlık sebeplerinin ortadan kalktığını bile düşünebilmektedirler. Biz de görüşmelerimiz esnasında özellikle ileri yaşlarda çalışmaya devam eden bazı katılımcılarımızın bir kısmının ekonomik amaçtan ziyade, çalışmayı vaktini değerlendirme meşgalesi ve sosyal ilişkilerini devam ettirme aracı olarak gördüğünü fark ettik.

3.2. Yaşlanma Dönemine İlişkin Algılar

Yaşlı Tanımı

Yaşlı kimdir	Sayı	%
Kendini yaşlı hisseden	116	55,2
Belirli bir yaşı aşan	47	22,4
Kendine bakamayan	40	19,0
Toplum tarafından yaşlı olarak görülen	3	1,4
Diğer	4	1,9
Toplam	210	100,0

Katılımcılarımız %55,2 oranında bir şekilde yaşlılığı psikolojik açıdan tanımlamaktadırlar. Ancak “kendini yaşlı hisseden” ifadesi bir anlamda kendini öyle görme isteğini içinde barındırır gibidir. Bu sonuç yaşlılığın tek bir açıdan tanımlanamayacağını bize gösterirken, içinde bulundukları durumu kabulle-

nememe durumuna da işaret etmektedir. Görüşmelerimiz esnasında yaşlanma dönemindeki bireylerin bir kısmının yaşlılığı, kendini yaşlı hissetmeyle de ilişkili olarak fonksiyonel ve duygusal açıdan tanımlayarak üretkenlik ve ideal sahibi olmayla açıkladıklarını gördük. Yine yaşlılığı tanımlarken dindarlıkla ilişkili bilgelik yönüne vurgu yapıldığı da dikkatimizi çekti.

Kendini Yaşlı Hissetme

Yaşlı hissetme	Sayı	%
Hayır	162	77,1
Kararsızım	10	4,8
Evet	38	18,1
Toplam	210	100,0

Katılımcılarımızın %77,1 i kendini yaşlı hissetmemekte, %18,1 de bu soruya evet cevabı vermektedir.

Yaşından Dolayı Günlük Hayatta Problem Yaşama

Günlük hayat	Sayı	%
Evet	10	4,8
Bazen	58	27,6
Hayır	142	67,6
Toplam	210	100,0

Bu soru yukarıdaki iki soruyla ilişkili olarak ele alınacak bir sorudur. Yaşlanma süreci ile birlikte görülebilecek birtakım fiziksel değişim ve sorunlar kişilerde bir takım kısıtlılıkları beraberinde getirebilir. Bu kısıtlılıklar kişilerin sosyal ilişkilerine, ibadet hayatlarına etki edebilir. Yaşlanma sürecinin sonlarına doğru bu kısıtlılıkların daha da artması olasıdır. Görüşmelerimiz esnasında bazı katılımcılarımız oruç tutmama gerekçesi olarak sağlık sorunlarını gerekçe göstermiş, bazıları da camiye gitmeme sebebi olarak çeşitli sağlık sorunlarını ifade etmişlerdir. Araştırmamıza katılanların %67,6 sı günlük hayatlarında kendilerini kısıtlayacak bir durumla karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir.

Yaşlanma Sürecinde Dine İlgisi

Dine ilgi	Sayı	%
Gençler	52	24,8
Bir fark yoktur	38	18,1
Yaşlılar	120	57,1
Toplam	210	100,0

Katılımcılarımız %57,1 oranında dine yaşlıların daha çok ilgi duyduğunu belirtmektedir. Ancak %18,1 lik kararsız kitle bir tarafa bırakıldığında %24,8 oranında katılımcı gençlerin dine daha çok ilgi duyduğuna inanmaktadır. Katılımcılarımızın yaş ortalamasını göz önüne aldığımızda bu önemli bir rakamdır.

3.3. Dindarlık Algısı ve Yaşlılarda Dindarlık

Kendini Ne Kadar Dindar Gördüğü

Dindarlık	Sayı	%
Dindarım	142	67,6
Biraz dindarım	57	27,1
Dindar değilim	11	5,2
Toplam	210	100,0

Katılımcılarımızın %67,6 sı kendini dindarım şeklinde tanımlamıştır. %27,1 ise biraz dindarım seçeneğini tercih etmiştir. Dindar değilim diyenlerin oranı %5,2 dir. Bu sonuçlara göre örneklem grubumuzun kendini tanımlamasında dindarlık oldukça önemli bir referanstır.

Ancak dindarlığın tanımı kolay değildir. Bu zorluk dinin tanımından başlayarak ortaya çıkar. Örneklem grubumuzla yaptığımız görüşmelerde bu daha net ortaya çıkmıştır. Size göre dindarlık nedir ve dindar kimdir? Sorularına verilen cevaplar oldukça çeşitlilik arz etmiştir.

Bir katılımcımız çok genel bir tanım yaparak “Dindarlık, Kur’an’a göre yaşamaktır.” Derken dindarlığı bir ölçüde soyut bir düzeye çekmekte, konuşmanın akışı içerisinde verdiği bilgilere göre “Kur’an’a göre” tanımı ilmiyal düzeyinde ortaya konan pratik bir takım yükümlülükleri dışarı da bırakmaktadır. Bu bakış açısı giderek bulanıklaşmakta, dindarlık tanımını yaparken dinden ve dini inançtan bağımsız bir şekilde dindarlığı tanımlayacak noktaya gelmektedir. Bu çerçevede bir katılımcımız “Hiç ibadet yapmıyorum. Kendimi ibadetle de kayıtlı görmüyorum. Ama kendimi fevkalade dindar görüyorum.” demektedir.

Dindar bir kişi olduğunu belirten bazı katılımcılarımız ise dindarlığın bazı ritüellere hapsedilemeyeceğini, geniş bir kavram olduğunu ve sadece inanç konusu olamayacağını ifade etmektedirler.

Katılımcılarımız dindarlığı tanımlamaları yanında, kendi gözlemledikleri bir takım dindarlık tarzlarıyla ilgili kanaatlerini, eleştirel bir şekilde, bize ifade etme ihtiyacı hissetmişlerdir. Bir katılımcımız kendini dindar gösterme gayreti içinde olan dindarlık tipine ilişkin, psikolojik bir duruma işaret ederek şu değerlendirmeyi yapmaktadır. “Dindar dini ilkelerini yerine getiren, dini bütün bir insandır. Ancak toplumda kendini kabul ettirmek isteyenler dine sarılıyor.

Bir kişi bir şeyden çok bahsediyorsa kapatmak istediği bir açığı vardır. Bu işte aşırıya kaçanlar böyledir. Dindarlık Allah'la kul arasındadır. Gösteriş boyutuna taşınmamalıdır.”.

İnsanın Yaşlandıkça Dindarlaşması

İnsan yaşlandıkça dindarlaşır	Sayı	%
Kesinlikle katılmıyorum	13	6,2
Katılmıyorum	27	12,9
Kararsızım	7	3,3
Katlıyorum	100	47,6
Kesinlikle katlıyorum	63	30,0
Toplam	210	100,0

İnsanın yaşlandıkça dindarlaştığı genel bir kanaat olarak paylaşılır. Ancak bunun ileri yaş grubuna dâhil olan kesim tarafından nasıl görüldüğü, bu yargının test edilmesi açısından önemlidir. Çünkü bu soruya cevap verirken bir anlamda katılımcılarımız kendilerine dair yargılarını ortaya koyacaklardır. Katılımcılarımız yaklaşık %76 oranında insanın yaşlandıkça dindarlaştığı fikrine katılmaktadır. Bu düşünceye katılmayanların oranı yaklaşık %19 dur.

İnsanın yaşlandıkça dindarlaşması konusunda bir katılımcımız bu düşüncenin herkes için geçerli olmayacağını ifade ederek her iki örneği de gördüğünü belirtmiştir. Biz de insanın yaşlandıkça dindarlaşacağı görüşünün herkes için, her zaman geçerli olmadığını düşünüyoruz. Bu fikrimizin oluşmasında katımlı gözlemlerimiz, cami cemaatine ilişkin yıllara dayanan gözlemlerimiz ve çalışmamız esnasında gördüğümüz örnekler etkili oldu. Görüşmelerimiz esnasında gördüğümüz şey, ailedeki dini hayatın ve çocuklukta alınan din eğitiminin yaşlanma sürecinde, özellikle yaşlılıkta ferdin hayatında etkili olduğudur. Görüşmelerimizde çocukluk dönemine ilişkin cami ve imamla ilgili olumsuz örnekleri sıkça dile getiren katılımcılarımızın, dindarlığının düşük düzeyde olduğunu ilginç bir şekilde gözlemledik. Ancak bunun zıddı örneklerin olduğunu da belirtmemiz gerekir.

Katılımcılarımız yaşlanma sürecinde dindarlığın artma sebebi olarak; insanın olgunlaşması, tecrübe kazanması, boş zamanının artması, insan yaşlandıkça nefsinin körelmesi gibi gerekçeler belirtmişlerdir.

Yaşlanma sürecinde beliren dindarlığın gerçek bir dindarlık olmak yerine korkuya dayalı ve mecburen oluşan bir dindarlık olduğunu savunan bir katılımcımız bunun korkuya dayalı bir dindarlık olduğunu ve gerçek dindarlık sayılamayacağını belirtmiştir.

3.4. Dini Bilginin Oluşumuna Etki Eden Faktörler ve Dini Müracaat Yeri

Dini bilgi seviyesi	Sayı	%
Aile büyüklerim	72	34,3
Cami- İmam	16	7,6
Kendi okuyup araştırmam	71	33,8
Eş dost arkadaş çevrem	13	6,2
Basın yayın tv. radyo gazete	3	1,4
Ev yurt vb. yerlerdeki dini sohbetler	8	3,8
Okuduğum okullar	27	12,9
Toplam	210	100,0

Katılımcılarımızın verdiği cevaplardan dini bilginin oluşmasında en önemli unsurların sırayla, aile, kendi okuyup araştırması ve cami-imam olduğu görülmektedir. Ancak burada Kur'an'ı yüzünden okuma, abdest, namaz gibi temel dini bilgilerle, dini tavır alış olarak niteleyebileceğimiz dini-dünya görüşünün oluşmasını ayırmak gerekir. Bir katılımcımızın şu ifadeleri bunu yansıtmaktadır. Şu andaki bilgilerimin oluşmasında ailem ve bana Kur'an öğreten hocamın çok etkisi var. Bilinç ve şuur olayım ise fakültede... lerin (bir siyasi grubun ismini söylüyor) dinimize saldırması ile olmuştur. Onlarla mücadele edebilmek için okumamız gerekiyordu.”

Bu soruya verilen cevaplarla ilgili olarak bir ayrıntıya dikkat çekmemiz gerekiyor. Katılımcılarımız anket sorularımıza verdikleri cevaplarda dini bilgilerini şekillendiren en önemli unsurun aile olduğunu belirtmişlerdir. Ancak cami-imam şikkını işaretleyenlerin oranı beklentimizin altındaydı. Yüz yüze görüşmelerimiz esnasında ise, katılımcılarımızdan birkaç istisna hariç hepsinin, çocukluğunda ailesi yanında camide verilen eğitimle ilgili olumlu ya da olumsuz bir tecrübesinin olduğunu gördük. Bu durumda yukarıdaki tabloda görülen oranları, tek bir şikkı tercih etme zorunluluğu ile açıklayabiliriz. Nitekim anketlerimizde de önemli sayıda katılımcı tek şikk yerine bu ikisini birlikte işaretlemişlerdir.

Dini müracaat yeri	Sayı	%
Diyanete müftülüğe	44	21,0
Caminin imamına	18	8,6
İlahiyat fakültesi hocalarına	13	6,2
Kendim dini kaynaklardan araştırırım	108	51,4
Değer verdiğim dini liderlere	19	9,0
Diğer	8	3,8
Toplam	210	100,0

Katılımcılarımızın dini bir konu aklına takıldığında ilk müracaat ettiği yer dini kaynaklardır. Örneklem grubumuzun nitelikleri göz önünde bulundurulduğunda, bu beklediğimiz bir sonuçtu. Ancak görüşmelerimiz esnasında ortaya çıktı ki, kendim dini kaynaklardan araştırırım ifadesi daha çok gündelik dini hayatta her zaman karşılaşılabilen ibadetler vs. konularını içermektedir. Bu durumda uzmanlık gerektiren konularla ilgili sorular bağlamında konuya baktığımızda, katılımcılarımız sorularını diyanete sormaktadırlar. Zaten kendim araştırırım şikkından hemen sonra %30 ile diyanet gelmektedir.

3.5. Yaşlanma Döneminde Dini Yönelim

Dini İnancın Gerekliliği

İnancın gerekli olmadığını düşünme	Sayı	%
Hiçbir zaman	190	90,5
Nadiren	4	1,9
Bazen	1	,5
Sıklıkla	2	1,0
Her zaman	13	6,2
Toplam	210	100,0

Bu soruya verilen cevaplarda katılımcılarımız oldukça kararlı bir düzeyde dini inancın gerekli olduğunu düşünmektedirler. Ancak katılımcılarımızdan %6,2 si dini inancın gerekli olmadığını kararlı bir şekilde belirtmişlerdir. Bu oran Türkiye’de dini inanç konusunda yapılan çalışmaların verileri göz önünde bulundurulduğunda şaşırtıcı bir rakam sayılabilir. Dindar bir insan olmadığını belirten bir katılımcımız inancın özellikle bu toplum için gerekli olduğunu, çünkü akılsız toplumların, geri kalmış toplumların dine ihtiyacı olduğunu düşünmektedir. Ancak dini hayatının zayıf olduğunu, ibadetleri yapamadığını belirten katılımcımız inanmanın gerekli bir şey olduğunu, inanan insanın bir hedefinin olacağını ve inançsızlığa üzüleceğini belirtmektedir. İnanç noktasında kararsızlık yaşadığını belirten ve kendini Şamanist-Ateist olarak tanımlayan bir katılımcımız da eskiden inandığını, şimdi inançlarının zayıfladığını belirtmiştir.

Dinin Toplum Hayatına Faydası

Dinin topluma faydası	Sayı	%
Hiçbir zaman	5	2,4
Nadiren	1	,5
Bazen	8	3,8
Sıklıkla	7	3,3
Her zaman	189	90,0
Toplam	210	100,0

Tabloda görüldüğü gibi yaklaşık %97 oranında katılımcımız dinin bir şekilde toplum hayatı için faydalı olduğunu düşünmektedir. Dinin topluma faydası konusunda katılımcılarımız görüşmelerimiz esnasında dinin toplumu her yönden disipline edeceğini, belirli bir düzen sağlayacağını ve toplumsal hayattaki problemleri azaltacağını, ailede huzuru sağlayacağını, toplumu daha mutlu kılacağına olan inançlarını dile getirmektedirler. Yine dinin kültüre ve sosyal gelişmeye katkısını dile getirmektedirler.

Dini Kuralları Sıkıcı Bulma

Dini kurallar	Sayı	%
Hiçbir zaman	182	86,7
Nadiren	10	4,8
Bazen	9	4,3
Sıklıkla	4	1,9
Her zaman	5	2,4
Toplam	210	100,0

Dini kuralları sıkıcı bulup bulmama ile ilgili bilgileri yukarıdaki tabloda verilen örneklem grubumuz, görüşmelerimizde ortaya çıktığına göre, dinin özü dini kuralların yorumlanma biçimini ayırmaktadır. Bir katılımcımız dini kuralların kendini değil, algılama ve anlatma biçimini sıkıcı bulduğunu belirtmektedir. Bir katılımcımıza göre insani kurallar İslami kurallardır. O bakımdan din sıkıcı olmaz. Onun özünde insan vardır. Ancak dini bilgisi yeterli olmayan, dini geniş perspektiften anlamamış ve sadece belli pencereden dine yaklaşanlar, dini çekilmez hale getirmektedir.

Toplum Huzurunun Sağlanmasında Dinin Önemi

Din-toplum huzuru	Sayı	%
Hiçbir zaman	2	1,0
Nadiren	2	1,0
Bazen	8	3,8
Sıklıkla	18	8,6
Her zaman	180	85,7
Toplam	210	100,0

Katılımcılarımız yüksek oranda dinin içerdiği ilkeler ve kurallar bütünüünün toplum huzurunun sağlanmasında önemli olduğunu düşünmektedir. Dinin toplum huzuru için hiç gerekli olmadığını düşünenler %1, nadiren gerekli olduğunu düşünenler de %1 dir. Bir katılımcımız dini toplum huzurunun sağlanmasında olmazsa olmaz olarak gördüğünü belirterek, bu faydanın trafik kurallarına,

yeme içme davranışına, zararlı maddelerle ilgili düzenlemelere kadar etkili olacağını düşünmektedir. Kendisinin ateist olduğunu ifade eden bir katılımcımız dini inancın toplumun birlik bütünlüğü açısından gerekliliğine inandığını ifade etmektedir.

Din Uğruna Zorluklara Katlanma

Zorluklara katlanmak anlamsızdır	Sayı	%
Hiçbir zaman	174	82,9
Nadiren	8	3,8
Bazen	8	3,8
Sıklıkla	8	3,8
Her zaman	12	5,7
Toplam	210	100,0

Örneklem grubumuz %5,7 oranında din uğruna zorluklara katlanmanın anlamsız olduğunu düşünmekte, 7,6 oranında ise bazen ve sıklıkla böyle bir şeyin anlamsız olduğunu düşünmektedir.

Dinin Toplumu Geri Bırakması

Dinin geri bırakması	Sayı	%
Hiçbir zaman	167	79,5
Nadiren	16	7,6
Bazen	13	6,2
Sıklıkla	4	1,9
Her zaman	10	4,8
Toplam	210	100,0

Örneklem grubumuz %79,5 oranında dinin toplumu geri bıraktığını hiçbir zaman düşünmemektedir. %7,6 nadiren böyle düşündüğünü belirtirken, %6,2 bazen böyle düşünmektedir. Dinin her zaman geri bıraktığını düşünenler ise yaklaşık %5 tir. Görüşmelerimiz sırasında konuya farklı pencerelerden bakıldığını gördük. Bir katılımcımız dinin toplumu geri bıraktığını hiçbir zaman düşünmediğini, bir diğer katılımcımız Osmanlı örneğinin önümüzde olduğunu, Osmanlıyı dinin geri bırakmadığını görmek gerektiğini ifade etmektedir.

Bir katılımcımız din değil dinin yanlış anlatımının toplumu geri bıraktığını belirtmektedir. Çocukluğunda kendisinin çok etkilendiği Topal Hoca'nın yıllar öncesinden aya çıkılacağını haber verdiğini, aynı yıllarda otobüs gâvur icadının bililmez diyen bir hocayı tanıdığını da belirtmektedir.

Bir başka katılımcımız da ilginç bir şekilde, akıl sahiplerine dinin lazım olmadığını dinin toplumları yerinde saydığını düşündüğünü ifade etmektedir.

3.6. Dini Davranışlar

İbadetleri Yapma

İbadetleri yapma	Sayı	%
Hiçbir zaman	7	3,3
Nadiren	11	5,2
Bazen	26	12,4
Sıklıkla	55	26,2
Her zaman	111	52,9
Toplam	210	100,0

Yaş gruplarına göre ibadetlerini yerine getirme

Yaşınız		İbadetlerimi yaparım				
		Hiçbir zaman	Nadiren	Bazen	Sıklıkla	Her zaman
50-60	Sayı	0	2	4	18	55
	%	,0%	2,5%	5,1%	22,8%	69,6%
60-64	Sayı	3	5	7	16	30
	%	4,9%	8,2%	11,5%	26,2%	49,2%
65-69	Sayı	4	2	8	11	12
	%	10,8%	5,4%	21,6%	29,7%	32,4%
70-74	Sayı	0	1	5	3	6
	%	,0%	6,7%	33,3%	20,0%	40,0%
75-79	Sayı	0	0	1	3	6
	%	,0%	,0%	10,0%	30,0%	60,0%
80 ve üstü	Sayı	0	1	1	4	2
	%	,0%	12,5%	12,5%	50,0%	25,0%
Toplam	Sayı	7	11	26	55	111
	%	3,3%	5,2%	12,4%	26,2%	52,9%

Örneklem grubumuzun %52,9 u düzenli olarak, %29,2 si de sıklıkla ibadetlerini yerine getirmektedir. %12,4 bazen ibadet ederken, %8,5 ya hiç ibadet etmemekte ya da nadiren bazı ibadetleri yerine getirmektedir.

Dinin Sosyal Hayatla İlgili Kurallarını Yapma

Örneklem grubumuz dinin sosyal hayatla ilgili kurallarını %53,8 oranında her zaman yerine getirdiğini, %30 oranında ise sıklıkla yerine getirdiğini ifade

etmiştir. Bu sonuçlara göre örneklem grubumuz dini sadece bireysel hayatında yaşamamakta, sosyal hayatta da dinin önemli olduğunu düşünerek, dinin sosyal hayatla ilgili kurallarını yerine getirmeye çalışmaktadır.

Dinin sosyal kurallarını yapma	Sayı	%
Hiçbir zaman	5	2,4
Nadiren	7	3,3
Bazen	22	10,5
Sıklıkla	63	30,0
Her zaman	113	53,8
Toplam	210	100,0

Dini Kuralları Yerine Getirme Zorunluluğu Hissetme

Katılımcılarımız %78,6 oranında her zaman dini kuralları yerine getirme zorunluluğu hissettiğini belirtmektedir. %9,6 ise sıklıkla bunu hissetmektedir. Hiçbir zaman böyle bir zorunluluk hissetmeyenler %4,3 tür.

Zorunluluk hissetme	Sayı	%
Hiçbir zaman	9	4,3
Nadiren	4	1,9
Bazen	12	5,7
Sıklıkla	20	9,6
Her zaman	165	78,6
Toplam	210	100,0

Nafile İbadetleri Yapma

Nafile	Sayı	%
Hiçbir zaman	34	16,2
Nadiren	28	13,3
Bazen	81	38,6
Sıklıkla	34	16,2
Her zaman	33	15,7
Toplam	210	100,0

Katılımcılarımızın %16,2'si hiçbir zaman nafile ibadet yapmazken, %13,3'ü de nadiren yapmaktadır. Nafile ibadetlerini devamlı bir şekilde yapanlar %15,7 iken, sıklıkla nafile ibadet yapanların oranı %16,2'dir. Nafile ibadetlerini bazen yapanlar ise %38,6'dır.

3.7. Dini Yasakları Yapma

Örneklem grubumuzun %33,3 dinin yasak ettiği şeyleri hiçbir zaman yapmadığını, %39,5 i ise nadiren yaptığını belirtmektedir. Dini yasakları sıklıkla ve her zaman yaptığını belirtenlerin oranı ise %8 civarındadır. Katılımlı gözlemlerimizde ortaya çıktığı kadarıyla bu sorudaki ifadenin genel olması sebebiyle verilen cevaplarda içki, kumar, zina gibi dini açıdan büyük günah sayılan konuların göz önünde bulundurulduğunu gördük. Katılımcılarımızın bir kısmı ahlaki açıdan günah sayılabilecek yalan söylemek, dedikodu gibi davranışları bu kapsamda görmemektedirler.

Dini Yasakları yapma	Sayı	%
Hiçbir zaman	70	33,3
Nadiren	83	39,5
Bazen	40	19,0
Sıklıkla	9	4,3
Her zaman	8	3,8
Toplam	210	100,0

Evlilik Dışı İlişkiler

Evlilik dışı ilişki	Sayı	%
Hiçbir zaman	193	91,9
Nadiren	6	2,9
Bazen	3	1,5
Sıklıkla	1	,5
Her zaman	7	3,3
Toplam	210	100,0

Bütün dinler evlilik öncesi cinsel deneyimleri hoş görmemiş veya engellemek istemiştir. Ancak Batı'da bu tür ilişkiler oldukça yaygındır. Bir araştırmaya göre "çok dindar"ların %71'i evlenmeden önce cinsel ilişkide bulunmuşlardır. İngiltere'de Hristiyan kiliselerinden ankete katılan kadınların %22'si, erkeklerin %20'si evlilik öncesi seks ilişkisini kabul etmediklerini belirtmiştir. Dindar olmayanlarda kabul etmeyenlerin oranının kadınlarda %3.8, erkeklerde %2.6 olduğu tespit edilmiştir. Avrupa'daki Hristiyanlığın dışındaki dinlerin mensuplarının ise evlilik öncesi ilişkiyi güçlü şekilde reddettikleri, bu dinlerden kadınların %41'inin, erkeklerin ise %46'sının evlilik öncesi ilişkinin her zaman yanlış olduğuna inandıkları görülmüştür. Bulgular, bütün grupların evlilik dışı cinsel ilişkilerin evlilik öncesi ilişkilerden daha kötü olduğu kanaatinde birleştiklerini göstermektedir (Argyle ve Hallahmi, 2001: 184–185).

Katılımcılarımızın tamamına yakını %91,9 bu soruya hiçbir zaman şeklinde cevap vermiştir. Zinanın hem dini açıdan yasak kapsamında bulunması ve şiddetle yasaklanması, hem de toplumsal açıdan hoş görülmemesi bunda etkili olabilir. Bu sonuçlara göre toplumsal hayatımıza değer üretme anlamında en fazla etkili olan iki kurumun din ve aile olduğu söylenebilir.

3.8. Dini Sorumluluk Duyma

İnancına Göre Hareket Etmediğinde Sıkıntı Duyma

Huzursuzluk duyma	Sayı	%
Hiçbir zaman	8	3,8
Nadiren	4	1,9
Bazen	13	6,2
Sıklıkla	25	11,9
Her zaman	160	76,2
Toplam	210	100,0

Örneklem grubumuz %76,2 oranında inancına göre yaşamak istediğini ve inancına göre hareket edemediğinde içinde her zaman bir sıkıntı duyacağını belirtmektedir. %11,9 böyle bir durumda sıklıkla sıkıntı duyabileceğini belirtirken, %6,2 bazen demektir. Hiçbir zaman sıkıntı duymam diyenler ise %3,8'dir.

Dinini Başkalarına Anlatma

Dinini anlatma	Sayı	%
Hiçbir zaman	17	8,1
Nadiren	11	5,2
Bazen	45	21,4
Sıklıkla	65	31,0
Her zaman	72	34,3
Toplam	210	100,0

Katılımcılarımızdan %34,3'ü dinini her zaman başkalarına anlattığını, %31'i sıklıkla başkalarına anlattığını, %21,4 ise bazen anlattığını belirtmiştir. Hiçbir zaman böyle bir davranışta bulunmadığını belirtenler %8,1'dir. Bu konuda bazı katılımcılarımız ben din adamı değilim ki şeklinde konuya yaklaşarak, dini anlatma görevinin belirli insanların görevi olduğunu düşünmektedirler.

3.9. Yaratıcıya Sığınma Davranışları

Af Dileme

Af dilerim	Sayı	%
Hiçbir zaman	3	1,4
Nadiren	1	,5
Bazen	3	1,4
Sıklıkla	20	9,5
Her zaman	183	87,1
Toplam	210	100,0

Katılımcılarımız yaklaşık %97 oranında kendilerini bağışlatıcı davranış için girdilerini ve Allah'tan af dilediklerini belirtmişlerdir. Hiçbir zaman böyle bir davranışta bulunmadığını belirtenler ise %1,4'tür.

Allah'ın Niyete Göre Değerlendireceğini Düşünme

Allah niyete bakar	Sayı	%
Hiçbir zaman	9	4,3
Nadiren	2	1,0
Bazen	10	4,8
Sıklıkla	11	5,2
Her zaman	178	84,8
Toplam	210	100,0

Katılımcılarımız %84,8 oranında her zaman Allah'ın herkesi kendi niyetine göre değerlendireceğine inandıklarını belirtmişlerdir. %4,3 böyle bir şeye hiç inanmadığını belirtmektedir. Allah'ın kıyamet günü merhamet edeceğini düşünenlerde bu soruya verdikleri cevapta %85,3 oranında kıyamet günü Allah'ın merhametini umduklarını belirtmektedirler. %3,3 ise bu yargıya katılmadığını belirtmektedir.

Kıyamette Merhamet Umma

Allah'tan merhamet umma	Sayı	%
Hiçbir zaman	7	3,3
Nadiren	3	1,4
Bazen	4	1,9
Sıklıkla	17	8,1
Her zaman	179	85,3
Toplam	210	100,0

Dua Etme

Dua etme	Sayı	%
Hiçbir zaman	3	1,4
Nadiren	6	2,9
Bazen	4	1,9
Sıklıkla	31	15,8
Her zaman	166	79,0
Toplam	210	100,0

Katılımcılarımız her zaman ve sık sık olmak üzere %95 oranında dua etmektedirler. Hiç bir zaman ve nadiren dua edenler ise %4,3'tür.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Yaşlanma farklı teorilerle, kronolojik, biyolojik, psikolojik ve sosyolojik açılardan tarifi yapılan bir süreçtir. Kronolojik olarak yetişkinliğin son yılları ile yaşlılık dönemini içine alır. Bu dönemden itibaren insanın biyolojik, psikolojik yapısında değişimler görülür. Toplumsal açıdan bir takım rollerini bırakan ve yeni roller almakla karşı karşıya kalan birey bu dönemde, sosyalleşme ve uyum problemi yaşayabilir.

Yaşlanma sürecinde din insan hayatında etkili olmaya devam etmekte, ileri yaşlarda geçmişteki dini bilgilenme, yetiştiği çevre gibi etkenlere bağlı olarak daha da etkili olabilmektedir. En basit tarifiyle dini vecibeleri yerine getirmek ve dini değerlere bağlı olmak şeklinde tarif edilebilecek dindarlık, kişinin hayatında farklı yönlerde tezahür etmektedir. Din sosyolojisi alanında geliştirilen dindarlık tiyolojileri de dini sosyal gerçekliğin farklı yönlerini ortaya koymayı amaçlayan tiyolojiler olarak görülebilir.

Biyolojik, psikolojik ve sosyolojik yönleri bulunan yaşlanma sürecini daha doğru ortaya koyabilmek için konunun farklı yönleriyle ortaya konması gerekmektedir. Bu çalışma da din sosyolojisi açısından konuyu ele alarak, yaşlanma sürecinde dini hayatı ortaya koymaya çalışmaktadır.

Araştırmamızda ortaya çıkan sonuçlara göre, örneklem grubumuz yaşlılığı psikolojik açıdan tarif etme ve algılama eğilimindedir. Yaşlı kimdir? Sorusuna verilen cevaplarda "Kendini yaşlı hissedendir" (%55,2) şıkkının ağırlıklı olarak tercih edilmesi bunu göstermektedir. Katılımcılarımızın %57'si yaşlıların dine daha çok ilgi duyduğunu, %76'sı insanın yaşlandıkça dindarlaşacağını düşünmektedir. Bunun sebeplerini korku, çaresizlik, bilgi ve görgünün artması, insanın tecrübe kazanması olarak görmektedirler.

Yaşlanma sürecindeki dini hayatın şekillenmesinde en önemli unsur aile, çocuklukta alınan dini eğitim ve çevredir. Katılımcılarımızın %34,6'sı dini bil-

gilerinin oluşmasında ailesinin etkili olduğunu düşünmektedir. Ancak dini tavır alış diyebileceğimiz, din hakkındaki kanaatlerin oluşmasında ise örneklem grubumuzun kendi okuyup araştırması önem kazanmaktadır. Dini bilgilerinin oluşmasında kendi okuyup araştırmasının etkili olduğunu belirtenlerin oranı %33,8'dir.

Dini bir konuda aklına takıldığında %51,4 kendim dini kaynaklardan araştırırım derken, %21 diyanete müracaat edeceğini belirtmektedir. Bu da örneklem grubumuzun kurumsal anlamda dini müracaat yeri olarak DİB'i gördüğünü ortaya koymaktadır.

Örneklem grubumuzun din hakkındaki kanaatleri genellikle yüksek oranlardadır. Dini inancın gerekli olduğunu düşünenler %90,5, dinin topluma faydalı olduğunu düşünenler %90, dinin toplum huzurunun sağlanmasında faydasının bulunduğunu düşünenler %95'tir. Dinin toplumu geri bıraktığı yolundaki düşünceleri katılımcılarımız yanlış bulmakta, %87 oranında dinin toplumu geri bırakmayacağını belirtmektedirler. Ancak dinin yorumlarının önemli olduğunu, dinin kendisi toplumu geri bırakmasa bile, dinin ruhuna uygun olmayan yorumların böyle bir sonuç doğurabileceğini dile getirmektedirler.

Örneklem grubumuz dindarlığı sadece İslam'ın beş şartını yerine getirmek olarak anlamamaktadır. Buna göre dindarlık sadece ibadetle sınırlanamayacak bir kavramdır. Dindarlık aynı zamanda, iyi ahlaklı insan olmak, insan ilişkilerinde ilkeli ve nezaketli olmak, kimsenin hakkına girmemek şeklindeki ahlaki ilkeleri de içinde barındıran, kişinin sosyal hayatında, ekonomik hayatında ve aile hayatında etkisi görülmesi gereken bir şeydir. Kendini dindar ve biraz dindar olarak tanımlayanların oranı yaklaşık %93 tür. Bu sonuç örneklem grubumuzun eğitim düzeyi açısından beklemediğimiz bir sonuçtu. Bu sonucun çıkmasında örneklem grubumuzun yaş özelliklerinin etkili olduğunu düşünebiliriz.

Örneklem grubumuzun dinin yasak ettiği şeylere fazla meyletmedikleri ortaya çıkmıştır. %72,8 dinin yasak ettiği şeyleri hiçbir zaman yapmadığını veya nadiren yaptığını belirtmiş, %91,9 evlilik dışı cinsel ilişkiyi yanlış bulduğunu belirtmiştir.

Örneklem grubumuz dini sorumluluk duyma noktasında duyarlı görünmektedir. İncancına uygun yaşayamayınca sıkıntı duyanların oranı yaklaşık %90'dır. %34,3 dinini her zaman başkalarına anlattığını belirtirken, %31 bu davranışı sık sık yapmaktadır.

Örneklem grubumuzun Allah'ın rahmetine inanma ve ona sığınma oranı da yüksek seviyededir. Katılımcılarımız %97 oranında Allah'tan af dilemekte, %95 Allah'ın merhametli olduğunu ve ondan merhamet umduğunu belirtmekte, %85 ise Allah'a dua ettiğini ifade etmektedir.

Bu veriler ışığında örneklem grubumuzun dindarlığını etkileyen unsurların başında çocukluğunda aldığı dini eğitim, yetiştiği aile ortamı ve kendi okuyup araştırmasının geldiği görülmektedir. Çalışmamız 50+ yaş grubuna yönelik olduğundan diğer yaş gruplarıyla karşılaştırma yapma imkânımız yoktur. Fakat konuyla ilgili başka çalışma sonuçlarına benzer şekilde örneklem grubumuzun gerek dinle ilgili kanaatleri gerekse dini davranışları yüksek görünmektedir. Katılımcılarımız kurumsal anlamda dini müracaat yeri olarak Diyanet İşleri Başkanlığını görmektedirler. Eğitim seviyesi yüksek olan örneklem grubumuz kendisi de kaynaklara müracaat etmektedir. Katılımcılarımızın din hakkındaki kanaatleri dini davranışlarına göre daha yüksek oranlardadır. Dindarlıkla ilgili çalışmalarda inanç boyutuna ilişkin veriler daha yüksek seviyelerdedir. Katılımcılarımızın din hakkındaki kanaatleri benzer şekilde dini davranışlarından daha yüksek oranlardadır.

Notlar

(*) Dr., MEB, Öğretmen

Kaynaklar

- Akyüz, Niyazi (2007), *Gecekondularda Dini Hayat ve Kentleşme*, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Armaner, Neda (1980), *Din Psikolojisine Giriş*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Argyle, Benjamin Beit ve Hallahmi, Michael (2004), "Dini Davranış Teorileri", Çev. Ali Kuşat, Mehmet Korkmaz, İsmail Güllü, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 16, ss. 247–280.
- Bayyığıt, Mehmet (1998), *Sosyo-Kültürel Yönleriyle Türkiye’de Hac Olayı*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Dam, Hasan (2002), *Yetişkinlerin Din Eğitimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE.
- Dillon, Michele (ed.) (2003), *Handbook of the Sociology of Religion*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hökelekli, Hayati (1992), "Ölümle İlgili Tutumların Dini Davranışla İlişkisi Üzerine Bir Araştırma I", *U.Ü.İ.F.D.*, S. 4, C. 4, ss. 57–80.
- Hökelekli, Hayati (1998), *Din Psikolojisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hökelekli, Hayati (2008), *Ölüm, Ölüm Ötesi Psikolojisi ve Din*, İstanbul: DEM Yayınları.
- Karaca, Faruk (2000), *Ölüm Psikolojisi*, İstanbul: Beyan Yayınları.
- Koing, Harold G. (1994), *Aging And God Spiritual Pathways to Mental Health in Midlife And Later Years*, New York: The Haworth Pastoral Press.
- Köktaş, Mehmet Emin (1993), *Türkiye’de Dini Hayat İzmir Örneği*, İstanbul: İşaret Yayınları.
- Köylü, Mustafa (2004), *Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi*, İstanbul: DEM.
- Lehr, Ursula (1994), *Yaşlanmanın Psikolojisi*, Çeviri Editörü; Birol Çotuk, Çev. Neylan Eryar, İstanbul: Bilimsel ve Teknik Yayınları Çeviri Vakfı.

- Mehmedoğlu, Ali Ulvi (2004), *Kişilik ve Din*, İstanbul, DEM.
- Onay, Ahmet (2002), “Dini Yönelim Ölçeği –Ölçek Gelişmede Yöntem: Teorik Altyapı, Geçerlilik ve Güvenirlilik-”, *İslamiyat*, C.5 S.4, ss. 181–192.
- Onay, Ahmet (2004), *Dindarlık Etkileşim ve Değişim ‘Üniversite Öğrencileri Örnekleme’*, İstanbul: DEM.
- Onur, Bekir (2000), *Gelişim Psikolojisi, Yetişkinlik, Yaşlılık, Ölüm* Ankara: İmge Kitabevi.
- Selçuk, Ziya (1999), *Gelişim Ve Öğrenme*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Özbaydar, Belma (1970), *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul: Baha Matbaası.
- Pargament, Kenneth I. (1997), *The Pshchology of Religion And Coping Theory, Refearch, Practice*, New York: The Guilford Press.
- Peker, Hüseyin (2000), *Din Psikolojisi*, Samsun: Aksiseda Matbaası.
- Wink, Paul and Dillon, Michele (2001), “Religious Involvement And Health Outcomes İn Late Adulthood: Findings From A Longitudinal Studdy Of Women And Men”, pp. 75–106, *Faith And Health Psychological Perspectives*, ed Thomas G. Plante–Allen C. Sherman, New York: The Guilford Press.
- Yapıcı, Asım (2007), *Ruh Sağlığı ve Din Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*, Adana: Karahan Kitabevi.